

DE BEGUINS AL PENEDÈS. RESSENYA BIBLIOGRÀFICA I BREU ESTIMACIÓ

Joan REQUESENS I PIQUER

Original rebut: 9/12/2010
Data d'acceptació: 7/02/2011

Adreça: Muralla de Sant Francesc, 35, 1-1
08241 MANRESA
E-mail: jreques2@gmail.com

Resum

La ressenya evidencia l'afer esdevingut a Vilafranca del Penedès el 1345-1346, els protagonistes del qual foren els beguins d'aquella vila i altres del bisbat de Barcelona, gràcies als *Processos* inquisitorials trobats. L'estudi és remarcable pels lligams que es descobreixen entre Catalunya i Provença. En una segona meitat, a propòsit de la ressenya, es reflexiona sobre la temàtica de fons: la pobresa evangèlica. Es constata que fou un instrument del poder eclesiàstic en la mesura que va poder-la fer seva o no, dirigir-la i treure'n profit o no. Una pobresa acompanyada, sociològicament parlant, de la figura de Pèire Joan Oliu no tant per la seva teologia com per la popular santedat de què era aleshores ornat a Occitània i a la vila de Vilafranca.

Paraules clau: Beguins, banca, treball, poder, sociologia.

Abstract

This review considers the events that took place in Vilafranca del Penedès in 1345-1346, in which the main players were the Beguins living in this locality and others from the diocese of Barcelona, affected by the inquisitorial Processos. The study brings to light interesting links between Catalunya and Provence. The second part of the survey focuses on the main theme of Gospel poverty. It is seen to be an instrument of ecclesiastical power in so far as it was able to be adopted or not, make use of it and derive advantage from it or not. This poverty was closely associated, sociologically speaking, with the person of Peter John Olivi, not so much because of his theology as because of his popular saintliness with which he was endowed in Occitania and in the area of Vilafranca.

Keywords: *Beguins, bank, work, power, sociology.*

El volum té unes sòbries i belles cobertes que no ens poden despistar perquè es repeteixen gairebé iguals com a segona portada. Així és; no hi ha portadella; la segona pàgina és la primera portada:

Istituto Storico Italiano per il medio Evo / Nuovi Studi Storici – 85 / Josep PERARNAU ESPELT / *Beguins de Vilafranca / del Penedès davant / el Tribunal de la Inquisició / (1345-1346) / De captaires a banquers?* / Istituto Storico Italiano per il Medio Evo / Institut d'Estudis Catalans / Facultat de Teologia de Catalunya / Ajuntament de Vilafranca del Penedès / Roma – Barcelona 2010

La pàgina tres, la portada segona:

Corpus Scriptorum Cataloniae / Series B: Scripta - 2 / Josep PERARNAU ESPELT / *Beguins de Vilafranca / del Penedès davant / el Tribunal de la Inquisició / (1345-1346) / De captaires a banquers?* / Institut d'Estudis Catalans / Facultat de Teologia de Catalunya / Ajuntament de Vilafranca del Penedès / Istituto Storico Italiano per il Medio Evo / Barcelona – Roma 2010

No passa gaire sovint que siguin coeditores les entitats que són a banda i banda de les fronteres polítiques, no pas culturals evidentment, i amb la particularitat que el llibre esdevé a la vegada un número de dues col·leccions diverses, el 85 de la italiana i el 2 de la catalana. La lògica explicació ens l'ofereix Massimo Miglio amb el *Post scriptum* de la darrera pàgina del volum. Són els fets històrics que s'esdevingueren a l'Occitània pels volts de l'any 1320 i que tingueren una inesperada continuïtat a Vilafranca del Penedès vint-i-cinc anys després. La primera part d'aquesta història la va contar l'any 1959 el professor Raoul Manselli en el llibre *Spirituali e Beghini in Provenza*. La segona s'explica en aquest. Aquell forma part de la col·lecció «Studi Storici» de l'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo que avui, en una segona etapa, és «Nuovi Studi Storici». «A distanza di cinquanta anni dal volume di Manselli, le ricerche di Josep Perarnau mostrano ancora una volta come sia importante cercare, leggere e capire le fonti. Il suo volume è quasi un *secondo tempo* di *Spirituali e Beghini*; come tale non poteva non essere nella collana che continua, anche nel nome, i primi mitici *Studi Storici*» ([209]). Incloure, doncs, aquest llibre en tan prestigiosa col·lecció és un gest que l'enriqueix i que honora el seu director i el consell assessor. Des de Catalunya les altres institucions no poden menys que sentir-se agraïdes i tots plegats celebrar aquest nou reconeixement del Dr. Perarnau.

1. LA DESCRIPCIÓ

Podem dividir el volum en quatre grans parts, a part els crèdits d'edició a la p. 4, la Taula General (p. 5-6) i el ja esmentat *Post scriptum* (p. 209). Són aquestes: la Introducció-presentació (p. 7-8); la Introducció pròpiament dita del text més els capítols 1 i 2 (p. 9-152); el capítol tercer (p. 153-169) i, com a quarta, les taules finals (p. 171-208). Amb una mica de detall, el contingut de cadascuna és el següent.

1.1. *Primera part*

Dues pàgines per a recordar l'origen d'aquest llibre: «La primera [part] i principal és la tesi de llicenciatura presentada a final del curs 1979-1980 a la Facultat de Geografia i Història i més en concret al Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona» (p. 5). La segona, la que correspon a la que assenyallem com a tercera aquí, el tercer capítol. Dit això, l'autor exposa que d'aquell treball no tot és ara estampat perquè els documents que n'eren el material bàsic han estat darrerament publicats en investigacions i llibres posteriors, tant d'ell mateix com d'altres. I les ratlles primeres: «A la Universitat de Barcelona, que em premià aquest treball i ara m'atorga doctorat honoris causa: sincerament agraït.» Així va ser en l'acte solemne celebrat al Paranif el 28 d'abril del 2009. I no ens mantindrem remisos els qui som fills de l'Alma Mater barcelonina a manifestar el nostre goig de tenir en ell un alt mestratge, a felicitar-lo i a donar les gràcies a les autoritats acadèmiques que ens han sabut donar aquest doctorat *Honoris Causa*, puix certament d'aquest honor tots en diversa mesura en participem.

1.2. *Segona part*

La segona part dedica les tretze pàgines inicials al valor de la troballa dels *Processos* inquisitorials contra els beguins de Vilafranca del Penedès, en l'Arxiu Diocesà de Barcelona quan fins ara només se'n tenia notícia indirecta pel poc que en conta el *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric. Ara sabem que el procés tingué repercussions un cop passats els dos anys que durà per tot el bisbat de Barcelona i més enllà encara. Essent aquestes pàgines inicials una presentació, copiem-ne els mots centrals: «L'estudi, doncs, entorn del procés inquisitorial té com dos pols: d'una banda, els tex-

tos processals dels anys 1345-1346, i, de l'altra, l'aplec de documentació sobre beguins dels bisbat de Barcelona anterior al 1348» (p. 10). I aquests, necessaris: «L'actual tesina conté els capítols primer i segon de la investigació total dibuixada entorn de 1980» (p. 10), pels quals som situats en l'origen del llibre.

Segueixen les abreviatures i sigles, més la bibliografia ordenada en referència a la Inquisició a Catalunya de manera general, i després particular i específica sobre Vilafranca del Penedès. Per acabar, les fonts de l'estudi.

El primer capítol comença amb la descripció del manuscrit. Del seu contingut en sortirà la transcripció de les declaracions o deposicions amb el corresponent aparat crític, dotze en total si bé de dues només ens n'ha restat la referència a les persones encausades, la IV i la IX. Ara bé, aquest procés no és sencer. Resumida l'entrada del capítol, considero que val la pena fer notar al lector el contingut del paràgraf següent:

«He intentat reproduir el text amb fidelitat gairebé absoluta a l'original, entre altres raons, perquè em penso que només d'aquesta manera hom pot seguir la pronunciació catalana del llatí d'aquell moment; per això he deixat, sempre que es troba a l'original (copista primer), "ianerii" en comptes de "ianuarii" i, més en general, "comendare" per "commendare", "loqutus" per "loquutus", "eciam" per "etiam", etc.» (p. 25). El Dr. Perarnau, no solament és un consciencios treballador en el camp on porta la seva rella, sinó que en regirar la documentació en sap treure altres glevs a més a més de la que es proposa estudiar. Aquí, i en molts dels seus treballs, fixa l'atenció sobre la llengua catalana. Si en aquests documents para esment en la pronunciació del llatí, no ho fa perquè sigui llatí, sinó perquè es tracta de «la pronunciació catalana del llatí en aquell moment» i a més a més afegeix en nota on trobar semblant temàtica que «atragué l'atenció d'Antoni M. Alcover i Sureda». D'aquesta observació es desprèn una dada sobre fonètica catalana oriental de mitjan segle XIV. Podríem dir que el parlant que pronuncia «gener», catalanitza el llatí «ianerii», i probablement les dues «is» finals són més hàbit del copista que no pas una diferenciació parlada.

A continuació les pàgines que transcriuen els 43 folis del ms. deixant ben clar, contra una possible il·lusió del lector, que tindrà al davant dels ulls només les compareixences d'un grup de terciàries i terciaris franciscans vilafranquins de segona línia. Els papers realment importants, els que deuen contenir «les declaracions més interessants i les més greus decisions del tribunal» (p. 26), no ens han pervingut en aquesta còpia. Tanmateix, la perspicàcia de l'editor ha sabut lligar molts més caps de relacions que hom

no veu en una lectura primera. Les notes adjuntes a l'aparat crític ho evidencien, començant per l'inquisidor que apareix innominat a la línia 4. S'explica perquè es dona per conegut a partir dels documents anteriors, els no copiats o perduts, i es pot recuperar per altres documents que, tot i no ésser del procés, en depenen i són transcrits en el capítol segon. És, doncs, gràcies al joc de lectura en totes direccions del grup de textos del manuscrit, més el d'aquells complementaris que han estat aplegats, que, a mesura que el lector avança per les notes, se li emplen els sobreentesos i les llacunes, sinó totes i tots, sí molts més que hom no diria.

És gràcies a la lectura entrecreuada, millor dit, a la investigació i estudi i intuïció, més a la superposició dels coneixements històrics i doctrinals per il·luminar les dades que el Dr. Perarnau arriba a la «valoració quantitativa i qualitativa dels textos anteriors» (p. 121), és a dir, de tot el manuscrit.

El segon capítol conté, com ho expressa el títol, «dades complementàries». «El fet que el nostre procés sigui tan incomplet és una raó que incita encara més a mirar de completar-lo a base d'altres fonts contemporànies» (p. 125). L'autor les ha cercades i n'ha trobades. Així podem conèixer els resultats del procés, una fefaent manera, per cert, que va més enllà de la lletra d'allò conegut, però ben ençà en les conseqüències i no pas plaents per als qui les hagueren de sofrir. Al costat dels documents que d'això ens informen, se'n transcriuen uns altres que, tot i indirectes, «ens ajuden a conèixer implicacions d'aquells esdeveniments» (p. 125). Penso que el valor del conjunt documental es pot expressar amb les mateixes paraules de Perarnau quan arriba a les següents conclusions: «El procés inquisitorial pròpiament dit contra els beguins de Vilafranca del Penedès hauria començat amb actuacions preliminars [...] la segona quinzena de novembre [...] els darrers dies d'aquell mes o primers de desembre eren presos els sospitosos [...] calgué nou escarceller [a la presó episcopal de Barcelona] [...] cercar un nou "hospicium" temporal per al bisbe [...] i evitar que el Palau fos escenari de celebracions multitudinàries. A primers de març del 1346 (1345) hom considerà que la situació ja s'havia normalitzat» (p. 144-145). No cal dir que aquestes precisions, sumades a les obtingudes de la resta del procés, permeten de fer-ne la cronologia des del 15 de maig de 1345 fins al 25 d'agost de l'any següent (p. 149-152). Abans, però, d'aquesta cronologia es fa l'estudi d'un fragment llegible en el *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric on apareixen tres dades que no casen: un tal Bonanatus, beguí que quan tingué mig cos rostit va penedir-se, i d'aquest foc no morí, fet confirmat per altres fonts i que degué succeir el desembre de 1326; la segona, situa aquest beguí a Vilafranca del Penedès; i la tercera, ens diu que tot plegat va passar en temps del papa

Benet XI, això és, entre el 1303 i 1304. Ara bé, de Bonanat n'hi hagué un, Huguet de nom i apòstata, viu entre el 1335 i 1350, probablement el qui esmenta Eimeric. Les altres dades, tanmateix, resten al marge d'aquest personatge i, per tant, del procés vilafranquí, llevat del detall que aquest era prevere com també Ramon Punyera, un dels personatges principals d'entre tots els encausats. La conclusió s'imposa com a hipòtesi: «La història d'Huguet Bonanat devia impressionar tant que, amb la distància dels anys i del lloc, hom hi devia integrar detalls d'una altra història, la de Vilafranca, o, dit d'una altra manera: els episodis vinculats a N'Huguet Bonanat són tan colpidors i en particular el d'ésser salvat de la foguera ja mig rostit, que hauria de concentrar en la seva figura no sols les circumstàncies que li eren pròpies, ans encara algunes que corresponen a altres: la figura de N'Huguet Bonanat, en una paraula, s'hauria menjat la de Ramon Punyera [...]» (p. 148). Tot fa pensar, endemés, que la confusió o barreja no es produí solament per la «colpidora» condemna i salvació de n'Huguet, sinó també per les circumstàncies colpidores del procés de Vilafranca que s'obrí quan «la vila era (o semblava) una bassa d'oli i ningú no s'esperava una explosió» (p. 155). Un procés enantat que sembla tenir l'explicació darrera i bàsica en qui aleshores era el bisbe de Barcelona, fra Bernat Oliver.

Però això no passaria de sospita a qui tanqués el llibre en aquest punt.

1.3. *Tercera part*

Capítol tercer: el desenllaç. Així es podria intitular. Un final ja comprensible, més proper als fets reals i a les seves raons (en aquesta direcció em decanto) que no a una simple hipòtesi malgrat que l'investigador s'expressi més amb preguntes que amb respostes. Una interpretació, tot i la part, repetim-ho, encara a l'ombra de la hipòtesi, entenedora «trenta anys després», com així ho diu el títol. De fet, els dos primers capítols són el resultat documental d'una investigació històrica, i és el tercer l'intent —reeixit al meu entendre— d'intel·lecció de les dades; la història no és per al simple coneixement, sinó per a la comprensió de les seves causes i efectes com a lliçó per a nosaltres, puix, vulguem-ho o no, els homes d'avui i els d'ahir som fets d'una mateixa pasta i ens mouen les mateixes passions i uns anhels iguals.

J. Perarnau inicia aquest capítol tenint present la nova documentació, fonamental, d'aquests darrers anys. És l'hora, escriu, de «la visió del bosc», la que abraça el conjunt. És la de comparar aquest bloc documen-

tal amb l'aplegat per Raoul Manselli el 1959 en l'obra *Spirituali e Beghini in Provenza*. Ambdós corresponen a la reacció franciscana a les decisions de Joan XXII que en 1323 condemnava les tesis de la pobresa total defensada pels «espirituals». A Catalunya, al Penedès exactament, uns vint-i-cinc anys després: «Allí i ací la discussió de fons segueix essent la mateixa entorn els mateixos dos punts nuclears: a) la decretal de Joan XXII sobre la pobresa de Crist i dels apòstols i, per tant, la dels tres ordes franciscans, i b) les conseqüències eclesiològiques que, segons els dits disconformes, l'esmentada decretal hauria tingut per a Joan XXII i tots els qui acceptaven les decisions de dita decretal» (p. 153-154). Plantar cara, dient-ho expressivament, a Roma era caure en mans de la Inquisició i engruixir la llista del «martirologi beguí». Entre Occitània i Catalunya, l'única diferència va ésser que s'encengueren fogueres allí, i només confiscació de béns ací. I una altra: allí es va veure venir, mentre que ací, no. Com a Occitània, aquí no es manifesta altra cosa que «la resistència franciscana pauperística [...] i una confessió a favor d'una eclesiologia alternativa d'una teologia més o menys apocalíptica de la història elaborada per fra Pèire Joan [...]» (p. 154). El procés destapa una mena d'operació que «consistia a salvar aquells llibres [obres de fra Pèire Joan Oliu], tenint-los fora la jurisdicció (i, per tant, a l'abast) de les inquisicions francesa o provençal, en una població de Catalunya, en la qual els beguins ni despertaven ni despertarien cap sospita, enviant-los amb Guilhem Escriba i la seva germana, Jacmeta, dedicada a la capta d'almoines» (p. 159, en nota). Llibres i captadors de diners. Unes idees enfront d'unes altres i un tipus de diner oposat a un altre. Els qui volien salvar els llibres de l'omnipresent i venerat Pèire Joan Oliu i ensems aplegaven diner i en feien un semi negoci a favor dels beguins i que segurament cal veure com «una xarxa internacional de Catalunya, Occitània i potser Nàpols, més o menys recolzada en les comunitats de terciaris franciscans, però al marge de les mateixes, destinada a assegurar les necessitats i activitats de la resistència espiritual» (p. 160). «Perquè una cosa també sembla certa: els beguins de Vilafranca del Penedès que es reunien a la Casa dels Beguins, o a cal Fuster, no eren pobres captaires, ans persones benestants, que de tant en tant, cultivant una certa vida social sota el paraigües teològic de fra Pèire Joan (Oliu), celebraven els àpats i les lectures en comú: el pauperisme de l'almoina [...] sembla que se'ls havia convertit en una activitat de professionals i, per ventura, prou reditícia» (p. 160-161).

I així, de pregunta en pregunta i de resposta en resposta, Perarnau il·lumina els retalls que ens han pervingut del procés i adquireixen sentit en aquest món beguí de casa nostra.

1.4. *Quarta part*

No per ésser la darrera, i de no lectura ans solament de consulta, disminueix de valor aquesta quarta part que correspon, en primer lloc, a la llista d'antropònims i títols d'obres del volum (p. 173-180); en segon lloc, a les fonts manuscrites i que es detallen per la ciutat, la institució i el nom o tipus de document que és cadascun (p. 181-182), i, en tercer lloc, a la taula alfabètica de mots, això és, al conjunt de paraules, ja sien llatines, ja sien catalanes, dels documents del procés, no dels complementaris, i d'acord, no amb les pàgines com en les anteriors taules, sinó amb les línies de la transcripció.

2. LA VALORACIÓ

2.1. *Estimació*

«Ma mi perdo in malinconiche divagazioni»

Umberto Eco, *Il nome della rosa*

La meva estimació —les meves divagacions—, vull dir, la subjectiva emesa sobre el llibre del Dr. Perarnau, o potser millor, a propòsit del seu llibre. I continua la veu del personatge Adso en la novel·la d'Umberto Eco: «Devo invece dire della fine di quel triste colloquio», el que girà entorn («all'abbazia di cui è bene e pio si taccia ormai anche il nome, al finire dell'anno del Signore 1327»),¹ entorn de la pobresa de Crist i els apòstols... el procés, aquí, dels beguins de Vilafranca del Penedès amb idèntic rerefons.

Per avançar amb una certa seguretat en aquest apartat, ens falta encara recollir i presentar tres fragments més, trets del final de la investigació interpretada d'aquest llibre. J. Perarnau no pot deixar al marge una qüestió important, escrivint-la i repetint-la en el text i en nota. El primer fragment és el fet pecuniari descobert arran del procés, tot i que fou una cosa secundària per al tribunal. De tota manera, la descoberta donà peu a la instrumentalització del mateix procés, facilitant una giragonsa fosca que s'explica perquè esdevé la possibilitat d'entendre una disposició del bisbe Bernat

1. Umberto Eco, *Il nome della rosa*, Milano: Bompiani, ¹⁵1985. Els fragments fins ara citats corresponen a les p. 395 i 19.

Oliver. En efecte: «Es valgué del procés per a extirpar del beguinisme una forma de mendicitat específica, que s'havia convertit en excrescència de la caritat cristiana. Els captaires s'havien transformat en banquers» (p. 167). El segon —i el repetim—, diu així: «Perquè una cosa també sembla certa: els beguins de Vilafranca del Penedès que es reunien a la Casa dels Beguins, o a cal Fuster, no eren “pobres captaires”, ans persones benestants que de tant en tant, cultivant una certa vida social sota el paraigües teològic de fra Pèire Joan (Oliu), celebraven els seus àpats i lectures en comú: el pauperisme de l'almoina, al marge de la vida col·lectiva del grup beguí de Vilafranca i potser sense que tots ho coneguessin, sembla que se'ls havia convertit en una activitat de professionals i, per ventura, prou reditícia» (p. 160-161). El 2 d'abril de 1346 el bisbe B. Oliver —no finit encara el procés— signava a Barcelona un decret on constatava que molts «specialiter beguini et aliqui fratres et sorores tercii ordinis sancti Francisci» es reunien en grups o conventicles particulars i que captaven; disposa, per tant, que no es reunixin «nec publice mendicare audeant» (p. 135-136); i, si volen captar, que ho facin com els autèntics pobres; en cas contrari, seran excomunicats.

El tercer és l'últim paràgraf del llibre. «La darrera paraula és en forma de pregunta: acabem de veure en la cronologia del procés que frare Francesc Joan [que informa els beguins vilafranquins dels perills dels escrits de fra Pèire Joan] des d'Avinyó arribava a Vilafranca del Penedès entorn la festa de Pentecosta del 1345 [...] i sabem que el nou bisbe [...] preconitzat per Climent VI a primers de febrer de 1345 contra l'elecció de successor ja feta pel capítol de la Seu de Barcelona el 26 de desembre de 1344 en la persona de Pere Castlarí, immediatament comunicada al Papa a Avinyó, entrava a Barcelona el 16 de juny de l'any 1345; almenys durant la quaresma d'aquell any Bernat Oliver i Francesc Joan havien coincidit a Avinyó: no seria pas aquest darrer un enviat del nou bisbe?, o potser d'una tercera persona, que feia moure els fils de l'un i de l'altre? Fra Bernat Oliver, bisbe de Barcelona durant poc més d'un any, com si amb aquella temporada ja hagués fet a satisfacció de la cúria papal la feina per a la qual havia estat nomenat bisbe i enviat a Barcelona, el 26 de juny del 1346, era “premiat” amb l'“ascens” (en aquell moment era —o almenys era vist— així) a bisbe de Tortosa: pura coincidència?» (p. 168).

Així acaba el llibre. Si algú em preguntés què em sembla la «pura coincidència», respondria que, en els camps eclesiàstics d'avui i de fa segles, ja no crec en cap. Però el que jo pensi és descolorit.

El tema mereixedor de breu i de tal volta no encertada paraula (si continua essent meva) és el que fa referència als «dos punts nuclears» (p. 153), al sòtol de tot plegat, a la pobresa radical o no de Crist i els apòstols, exten-

siva als seus seguidors del s. XIV, i a les conseqüències eclesiològiques de la decretal de Joan XXII.

Parlem-ne. Era molt simple la lògica que s'hi aplicava. Si era certa, i per tant creïble i imitable, la radical pobresa de Jesús i dels dotze, practicada pels grups franciscans, propugnar el contrari com a doctrina oficial de l'Església esdevenia una doctrina que «est falsa et iniqua» (p. 165). Per tant, la decretal de Joan XXII ho és, i així ho declara netament un dels encausats, Raimon Cuch (p. 50); el Papa ha caigut en heretgia. Doncs bé, aquest Papa evidentment no fou mai considerat heretge ni va aplicar-se-li el procediment canònic establert i precís, però sí «recordem que uns quants decennis més tard el Concili de Constança encausaria Benet XIII / Pero de Luna en virtut d'aquest principi» (p. 166). Etc. Diguem-ho així: una idea de pobresa segava l'herba sota els peus del poder eclesiàstic. Fra Guglielmo, l'altre personatge de la novel·la d'Eco i que fa de mestre del novici Adso, li respon: «Ma la questione non è se Cristo fosse povero, o se debba essere povera la Chiesa. E povera non significa tanto possedere o no un palazzo, ma tenere o abbandonare il diritto di legiferare sulle cose terrene.»² Sabem que darrere el personatge hi ha el semiòleg i filòsof Umberto Eco, coneixedor com pocs del món medieval, però podem deixar-lo sense cap més paraula perquè ens la pot oferir un fill de sant Francesc amb el seu comentari al passatge novel·lesc, coincident amb el rerefons del procés vilafranquí. Es tracta del teòleg Leonardo Boff. El seu text, d'una manera breu, concisa i clara presenta el moviment pauperístic d'aquell temps en el qual «la questione de la povertà cessa di essere un argomento puramente spirituale e si trasforma in una vera e propria teologia politica [...] Non dobbiamo dimenticare che furono i papi per primi a introdurre i titoli di valore, convertibili nelle diverse monete delle regioni feudali». La radicalitat, no tant de la pobresa que practicaven els seus defensors, com la radicalitat en la seva defensa argumental en el naixent món de la burgesia sobre les cendres del feudalisme, era el ferro roent que encenia la rèplica i retroalimentava els espirituals i els apocalíptics de més a més. «L'istituzione della Chiesa, sentendose relativizzata e posta al margine, reagì con tutti gli strumenti de potere che aveva a disposizione, eliminando praticamente tutti gli oppositori.»³ Certament

2. *Ibid.*, 349.

3. Leonardo BOFF, «La doppia impasse della conservazione e della creazione», en Renato GIOVANNOLI (ed.), *Saggi su «El nome della rosa»*, Milano: Bompiani, 1985. Les dues citacions, p. 431 i 432; text provinent de Leonardo BOFF, «Os impasses da conservação e da criação em Umberto Eco», *Comunicações do ISER* (Instituto de Estudos da Religião. Rio de Janeiro), n. 13, 22-30.

que sí. I el guany va ésser la consolidació del seu poder jurídic, el que pesa, perquè el doctrinal és plomissol a la balança i així ho devien entendre els inquisidors del nostre procés. «La intervenció d'un sobrevingut, Francesc Joan, decidit a treure profit d'una situació que ell destapava, i la decisió d'un bisbe a fer foc nou, hauria pogut provocar alguna víctima, però [...] a Vilafranca, el màxim documentat és la confiscació de béns» (p. 167); no és pas tan transparent l'aigua més pura: el poder guanya per quedar-se el diner del condemnat per una doctrina sobre la pobresa; també es pot expressar així: el tribunal de la Inquisició dóna la raó a l'acusat i l'ajuda a practicar la pobresa que defensa confiscant-li els béns. I si calgués apuntalar l'argument del poder com a primer i darrer en controvèrsies i tribunals, podríem fer-ho amb unes altres paraules de L. Boff. L'Església considerarà herètica la defensa d'una pobresa radical, sí, tot i que no podem passar per alt que «“eresia” qui possiede un senso arcaico differente da quello moderno. Modernamente (dopo il concilio di Trento) eretiche sono le dottrine che distruggono l'identità dottrinaria del cristianesimo. Anticamente invece veniva considerato eresia tutto ciò che rompeva l'unità sociale della Chiesa».⁴ Fins potser podríem filar no sé si prim o foraviadament entorn els significats de la paraula «prauitas» a partir de la següent constatació. Els testimonis tots ens parlen dels qui són inquisidors de l'«heretice prauitatis», això és, un adjectiu per a un nom: “herètica prauitat”, la qual cosa encamina el pensament al significat o significats de «prauitas» i que en determinades circumstàncies pot ésser qualificat d'herètic. En un sentit ampli i recte indica «forma torta», «diformitat», «irregularitat»; figurativament «defecte» o «vici», també «error» o «judici defectuós» en atenció a la ment, fins a arribar al camp semàntic de la moral o conducta per a significar «perversió» o «depravació». Resumidament, som davant un mot de significació negativa *per se* i la perplexitat rau que si admet una qualificació amb un adjectiu negatiu pot deduir-se que en el món de les idees i de les conductes pot haver-hi certes «torcions» i «desviacions» que, tot i negatives, no assoleixen la gravetat d'ésser «herètiques». ¿No serà, doncs, que el qualificatiu no aparegui lògic pel grau mateix de «torció» o de «desviació» que tingui una creença o una conducta, sinó per la decisió del poder que ho determina quantificant-lo? És un altre dels aspectes, aquest de qualificar «prauitas», de la dimensió social del poder. Penso que a part de la investigació, contextualització i interpretació que ens ofereixen aquestes pàgines de J. Perarnau, també ens permeten de considerar la descoberta de la consis-

4. *Ibid.*, 435.

tència o solidesa del poder que, al meu entendre, era el moll de l'os d'aquell temps i d'ara i sempre.

Una altra constatació em mou a redactar el tros següent i últim. L'Índex d'antropònims palesa la presència del menoret occità Pèire Joan Oliu al centre de l'afer investigat. El procés, com s'ha recordat, aporta deu documents en set dels quals Pèire Joan hi és present i no pas d'una manera secundària. Se'n desprèn que hi havia a Vilafranca o hi havia hagut llibres d'ell, on se'l considerava home sant, que es celebrava la seva festa com es feia solemnement enllà per la terra Occitana (p. 87, 95) —«... dicendo quod "a Narbona" fiebat festum magnum» (p. 68)—, i més encara: «et ad laudem eius legebatur de *Vita* eius et morte et quod faciebat miracula...» (p. 87, també p. 95), i la declaració que remarquem: «dixit verum esse quod frater Guillelmus Scribe veniebat frequenter ad domum fratris Bernardi Fusterii, patris huius deponentis [Geraldona Fustera], et ibi legebat de scripturis fratris Petri Iohannis et comendabat multum paupertatem Christi et apostolorum, dicens quod nichil habuerunt in hoc mundo nec proprio nec in comuni» (p. 70). Les dades són eloqüents i J. Perarnau, consciencios del seu pes i valor, creu «que cal deixar ben clar que aquest teòleg [Pèire Joan] no és pas que fos gaire partidari de la mendicitat franciscana, ans més aviat al revés, tal com podem llegir en la seva *Quaestio de mendicitate*» (p. 161), i tot seguit en reporta un parell de retalls summament reveladors. Entre demanar caritat i guanyar-se la vida amb un treball manual, aquest és el camí bo. Entre captar i laborar manualment, aquell no fa altra cosa que fomentar mals notables: injustícia, adulació, simonia, ociositat, distracció i ganduleria, indèguda familiaritat, mal viure i mal exemple, avarícia i cupiditat, nomisericòrdia i impietat, simulació i hipocresia, impertinència greu i avorriement, presumpció i perillosa obligació i servitud... Déu n'hi do! I la ralla següent de Perarnau fa així: «Com la veneració pel teòleg, oracle encaixava amb la pràctica, si no era empresarial ho semblava, de la mendicitat, deu ésser un dels punts a estudiar.» L'estudi, certament, farà llum a la mena de relació que hi hagués hagut entre les idees de Pèire Joan Oliu, i les que li atribuïen, com la veneració en què el tenien més l'estil de vida basculant cap a la capta i acumulació semibancària de diner a l'ombra, confessaven, del seu patronatge. Però, ara i mentrestant, penso que es poden escriure dues afirmacions. La presència de Pèire Joan fou per un llarg temps àmplia i profunda en el sentit temàtic pels diversos aspectes teològics del seu pensament i en el sentit sociològic pels estrats socials que abraçava des de l'estament dels teòlegs al més popular dels terciaris franciscans i, és clar, dels beguins. Aquesta seria la primera. La segona no sé si es podria anomenar de psicologia social. És un fet constatable que els grups humans, i els més

reduïts amb major insistència, tenen necessitat de justificar la seva conducta estintolant-se en un personatge a qui atribueixen la raó última, sigui certa o suposada, deduïble o no del seu pensament i conducta a favor dels seu propi *modus vivendi*. El procés de Vilafranca del Penedès ho apunta en la mesura en què no es manifesta gaire o gens el coneixement doctrinal que tenien aquells beguins de la teologia de Pèire Joan, llevat del punt de la pobresa evangèlica, tot i que, com ja s'ha dit, no pas gens concordant. És expressiva, en aquest sentit, la confrontació entre fra Francesc Joan que «multa bona dicebat de dicta scriptura [fratris Petri Johannis]», sense dir-ne el què, i fra Raimon Moner el qual «respondit quod non curabat de ista scriptura» (p. 27). Contraposadament, sí que aflora amb certa espontaneïtat una imatge de frare sant i miracle, oracle d'un estil de vida i fins i tot que «propter illum [...] et propter dicta sua, erant sancti et martires» (p. 115) els condemnats a la foguera inquisitorial. Raó de més, davant d'aquest carés sociològic, perquè l'autoritat episcopal de Barcelona, i tal volta al dictat de més amunt, maldés per desfer definitivament qualsevol conventicle de beguisme puix que el *modus vivendi* cristià només podia tenir l'estil dictat per les instàncies de poder, i el que no, tot i que no fes cap mal ni alterés res, no.

2.2. Errades, lapsus i altres menudeses

La decisió de fer una correcta ressenya no pot estalviar-se d'amollar allò negatiu que trobi. Fer-ho d'aquest volum serà constatar segurament només això: no hi ha altra cosa que la qualificable amb els tres mots d'aquest apartat, o sia, el que és normal en obra d'homes, de l'autor a l'impressor, amb la proporció dels qui fan la seva feina a consciència, ben feta. I l'han feta molt bé.

Sembla, però, que hi ha un cert embolic entre les pàgines 7 i 11. De la primera podem dir que hi trobem com sis estrats previs al text: nom de l'autor, títol del llibre, subtítol, dedicatòria, «Introducció» i «Presentació». I en la tercera pàgina, uns altres tres: «Primera part», el títol d'aquesta part, i «Introducció a la primera part». Doncs bé, entenc que la lectura del que hi ha sota els qualificats d'estrats s'ha de fer en paral·lel, això és, què es diu sota la «Presentació» i què sota la «Introducció...». En aquella: que el llibre té dues parts, la primera de les quals és una tesi de llicenciatura, etc. A continuació: «la introducció parla de dos altres capítols, un segon i un terç...» i, per tant, es deu fer referència, amb «la introducció», a la «Introducció...»; o bé fa entendre, aquesta frase, que la primera part té «dos altres capítols»

a més del primer... o únicament dos?; o bé: si en «Introducció...» es «parla de dos altres capítols», deu voler-se dir que ara podem entendre que la primera part del llibre també en té dos. Aquests altres dos són «un segon i un terç», corresponents, sembla, al dos i tres de la tesi inicial i que «raons diverses han desaconsellat d'elaborar en aquest moment», això és, en aquest llibre. Però, en donar les raons de la no edició, també llegim: «la segona [raó] és que els documents que eren previstos per als capítols terç i quart...», haurem d'entendre que el terç coincideix amb el ja esmentat i n'hi havia encara un altre, el quart? Si ara passem al contingut de la «Introducció...» llegirem que «l'estudi, doncs, entorn del procés inquisitorial...», etc., i entenem que «estudi» és sinònim del llibre que tenim entre mans. Segueix: «el primer capítol descriu els quaderns del procés...» i «en el capítol segon aplego tota la documentació directament o...», etc., més «la cronologia, que clou el capítol segon». Exactament és així. Però a continuació s'explica que la primera intenció era afegir-hi un «terç i un quart capítols»: és la referència al «terç i quart» de la «Presentació»? No, perquè en aquesta es parla de «documents», mentre que aquí, en la «Introducció...» es diu que «el terç hauria tret les conseqüències que les noves dades tenen per a la visió de conjunt...» i el quart «hauria intentat de veure més de prop la significació cultural i doctrinal...». No serà, doncs, que aquests tercer i quart de la «Introducció...» corresponen als «un segon i terç» de la «Presentació»? Tampoc, perquè l'aparició, darrerament, d'una tesi doctoral «dóna una visió de conjunt de la vida cristiana...», etc., és a dir, que no calen capítols ni de visió, ni de documentació, ni... Un embolic... El llibre consta d'una «Primera part» amb dos capítols corresponents a la transcripció del que ens ha pervingut del procés, l'un, i l'altre a un conjunt de «dades —entengui's documents— complementàries». I la que hauria de ser la Segona part, no existeix. En el seu lloc trobem el «Capítol III» (els anteriors són: «Capítol primer», «Capítol segon»).

Una segona observació podem referir-la a la Taula d'antropònims i títols (p. 173-180). Per exemple, hi apareix el nom de «Bartoli, Marco» però no remet a cap pàgina; o el cas de «Oliver, Bernat» que ho fa com a primera a la 7 quan és de fet a la 8; i «Mata, Berenguer» a la 82 i és a la 83; o bé el d'«Almulí, Janto» a les pp. 83 i 144, però ja és present a la 31, un oblit que es repeteix aquí mateix amb el de Jamila Almulí i Bernat s'Escala i Jucef de Quatorze, nom, aquest, que en la taula és escrit com a Jusefus... i remet a la p. 121 on, al seu torn i per ésser inclòs en text llatí, té la forma de Jucefum... Ara bé, aquest detall en la grafia dels noms mereix un aclariment: la taula els transcriu en la forma catalana, ja sigui en català o llatí l'escriptura seva en la pàgina a la qual es remet. Per altra part, en la «Taula alfabèti-

ca de mots», sí que es manté la grafia llatina o catalana, però tenint present que és una taula parcial, perquè només correspon al text de la transcripció del procés, no als altres documents editats en el capítol segon. Així és, i és tal volta una llàstima que no s'hagi ampliat —encara que hagués calgut fer dues taules— a aquests altres deu documents.

Una tercera mancança, que verament sorprèn, tot i que es llegeixi ràpidament, és la presentació de la bibliografia; no hi he sabut veure cap lògica i no vull dir que no hi sigui. El conjunt de fonts o referències bibliogràfiques solen ser ordenades alfabèticament pel cognom dels autors o per any d'edició, normalment, tot i que es poden trobar altres sistemes. Aquí, a part de la classificació feta en tres grans apartats i cadascun en subapartats perfectament entenedors, un cop entres al bloc o grup menor no hi trobes cap mena d'ordenació.

I de petiteses també alguna com un dos punts en comptes d'un parèntesi obert en la p. 15; un «an» en comptes d'«en» en la 16; o una «w» per una «u» en la 113; o la desaparició de la «o» en el cognom «Douais» de la 36... Potser més cridanera és la manca d'una coma o la falta d'un mot o abreviació: en la p. 15, en donar la referència d'un text o manuscrit, es remet a «Biblioteca Municipal 626» de Tolosa de Llenguadoc i, com que és fàcil suposar que no hi ha 626 biblioteques a la ciutat, penses en això: un «ms.» o «lligall» o «núm.» o...

Si em pregunto com explicar què s'amaga darrere d'aquestes errades no sé veure-hi altra cosa que una certa (o massa) pressa o una descoordinació que no es volia però que s'hi ha instal·lat.

2.3. *La paraula final*

La paraula final no pot ser altra que *gràcies*. Tenir a les mans un volum com aquest no passa cada dia. Poder accedir al gruix de documents aportats i a les referències d'altres molts editats de pocs anys ençà, és un goig per als investigadors. I llegir les notes d'aquestes pàgines és comprovar una vegada més que el Dr. Perarnau no es limita a una feina ben feta, sinó que de sobrepuig ens lliura una doble o triple obra amb les explicacions que acompanyen l'edició d'un text. En efecte és així i en mostraré tres exemples triats al vol, vull dir que segurament altres n'hi ha de més gruix i valor.

El bon editor, davant de la paraula «autenticada» i d'acord amb el context on es troba, escriuria: ací sembla que significa declarar o proclamar justificada o encertada una cosa. La cosa és la decretal de la qual es parla, i el lector comprovaria que certament aquesta és la significació més ajusta-

da. Seria una bona nota aclaridora. Però Josep Perarnau escriu: «El sentit d'“autenticar” —repetit després en versió llatina, lín. 122— no és el que es troba en els diccionaris, tant en el *DCVB* com en el *Du Cange*; ací sembla que significa “declarar” o “proclamar justificada” o “encertada una cosa”; [i ací, potser: coherent amb l'Evangelí]» (p. 40). Aquesta és la nota al mot que es troba en la lín. 104, en el primer document transcrit. No cal, em sembla, que especifiqui quins són els diccionaris citats, puix la intenció pretén de comparar una bona nota amb una de superior.

Segon exemple. En el primer document —el que per ésser-ho demana les primeres i més llargues notes de contextualització— es llegeix que els beguins de Vilafranca del Penedès es reunien en una casa que tenien en comú «la Casa dels Beguins». Per a una bona edició és probable que no calgui cercar la seva situació urbana puix que en res no varia la comprensió d'allò que s'hi fes en les trobades o reunions. Tanmateix, J. Perarnau cerca documents, els troba, busca altres fonts i fins arriba a citar un treball actual si bé encara inèdit, n'exposa els continguts en mitja pàgina i acaba amb un paràgraf que principia així: «Si aquesta hipòtesi fos encertada tindríem que el Carrer dels Beguins...» (p. 34-35), etc. És a dir, amb molta probabilitat al meu veure, ens col·loca damunt del traçat urbanístic actual, després d'un repàs de l'antiga configuració, per dir-nos on era la Casa dels Beguins. Ves per on els vilatans d'avui, gràcies a aquesta nota, poden conèixer una mica més i amb molta exactitud un trosset d'història de la seva ciutat!

El tercer. Sembla que darrerament s'ha escampat bastant el sintagma «els bons homes» i una mica el seu significat gràcies a la refeta dels camins que solien transitar entre Catalunya i Occitània i que endemés es mantenen amb el suport de la propaganda turística... El cas és que en el llibre no ens estranya de trobar-hi uns «bonos homes» i la nota podria reduir-se a una ratlla amb aquests mots: en el nostre procés, el sentit de la frase, tal com demostra el context, equival ha tenir bona opinió d'algú. I el lector novament comprovaria que és encertada lectura i no se li faria estrany que el curador donés per suposat el coneixement d'altres significacions del sintagma. Però tampoc. J. Perarnau aplega cadascuna de les vegades que apareix en el procés i no donant pas per sabut el coneixement d'una altra significació, la considera problemàtica i s'hi encara amb l'ajuda del registre inquisitorial del bisbat de Pàmies d'entre els anys 1318-1325 per asseverar que significa «càtar», més altra documentació d'anys anteriors i posteriors, amb la qual perquisició obté un testimoni occità i un de català, concretament situat a Berga. Tot plegat li permet d'oferir referències històriques al lector i escriure amb seguretat que si en el primer quart del segle XIV el sintagma significa netament «càtar», en apropar-nos a la meitat del segle i «en

el nostre procés, en canvi, hom no pot dubtar del sentit de la frase, car, tal com demostra el context, equival a “habere bonam opinionem de eis” (lín. 79-80)» (p. 38).

La suma de tots els encerts del llibre supera de molt les errades, lapsus i altres menudeses. L'enriquiment regalat en les notes, les concises i justes consideracions que en dedueix i els camps endemés de futurs estudis que proposa, fan de «gràcies» el mot breu però rodó i ple que es mereix l'autor. És, tot plegat, la confirmació de les paraules ja citades de Massimo Miglio —també per a ell, gràcies—, la importància del «cercare, leggere e capire le fonti». Per tot això hem de repetir la paraula sense elidir ni el nom ni el cognom de Josep Perarnau: gràcies... i afegir-hi com ho recordem dels nostres pares: Déu us ho pagui.